

SZILÁNKOK A BÁRKÁHOZ

Előző írásomban az értelmiségnek azt a sajátos útját mutattam be, ahogyan és amiért magára marad, mert ahelyett, hogy belefeledkezne a közéletbe, vagy kezdeményező módon kapcsolódna a közgondolkodáshoz, visszahúzódik, látván e területek túlérzékenységgel, presztízsféltéssel, rossz beidegződésekkel aláaknázott szellemi alföldjét. Sem a méltatlanságot, sem a méltatlanná válást nem kockáztató értelmiségi abban sem egészen bizonyos, hogy tudása nem intézményesen igénybevett, nem szakmai oldala hatással van a dolgok alakulására, hiszen a tudat-ipar, a mass-media bekebelezte és manipulálja az élet laikus felét. Ugyanakkor a társadalom által felkínált értelmiségi cselekvési lehetőségek belül maradnak a közintézmények által szavatolt kereteken, amelyek túllépését formális és informális módon igyekszik elhárítani a szakmai (érdek)közösség. További probléma, hogy az értelmiségi igazából tudatlan, figyelmét azok a tárgyak és jelenségek kötik le, amelyekről még nincs szerves tudásunk, épp útban vannak a tudottság felé, nem elég szuggesztív határesetként ingadoznak egy szűk értelmiségi tematika és a művelt nagyközönség ízlésvilága között.

Korábban úgy gondoltam, hogy az értelmiségi nem föltétlen és nem kényszeresen mondja a magáét, nem akarja mindenáron magához ragadni a szót. Akkor hogyan lesz itt pezsgő közélet, mi éleszti majd a közbátorságot? Azt hiszem, a prófétálás szellemi és az önérvényesítés gyakorlati jellegének a szétválasztására, ha tetszik: a próféta önmagából kihallott hitének és a fekete "próféta", az agitátor ideológiai megszállottságának a különbségére célok, amikor arra figyelmeztetek, hogy az unatkozó és törmelékes társadalom hiába számít az értelmiség pszichikai természetű közléskényszerére, vagy egzisztenciális megszorításokkal gerjeszthető gondolat-túltermelésére, amely megoldások gazdag választékát jelentheti, ha a társadalom méltóztatik lustán érte nyúlni. De a túlfeszített vagy a jövőt szöges ágyon megszülni kénytelen országban sem verődik össze szavalókóruresszá az értelmiség. Mit is várhatunk hát az aggodalmaktól füstös szagú, rendkívül óvatos, gyanakvó emberfajtatól, a hőseit vesztett XX. század antihősétől, a duzzogások és kirohanások lelki tornabajnokától, aki saját kisszerűségeinek törmelékhegyén időnként mégiscsak istenül?

Elfogadom, sőt szükségesnek tartom a legújabb kori prófétálást mint a modern-kór elleni gyógyeljárást, s ezért fontos elemző módon szólnom a-nem-prófétáló sokakról-kevesekről (?), akik rideg, elkoptathatatlan elszántsággal azonosak önmagukkal. Nem szeretik az operát, de lecsapolják a mocsarakat, nem értik a festészetet, de a hóviharban elindulnak gyógyszerért. Ők az alapítók. Az alapító komoly, áthatóan érvelő, aszkétaarcú Kereszteslovag. Máskor mogorva Házmeszter, esetenként padon ülő, a labdát a homokozóba visszadobó Nyugdíjas, bárki, akiről lerí, hogy nem szolgál senkit, nem vár zsoldot vagy jutalmat, mert őt kielégíti, hogy mondhatja a magáét, a dolgát téve népszerűsítheti a világ számára feltárult rendjét. Ez a rend csupa köznapi jelenségből épült, félreértésekből, kicsiny igazságokból, alkalmi bölcselmekből. Kevés szoba, vastag fal, parányi ablakok:

íme az alapító hajléka, kikezdhethetlen bunkere, irigyelt korláto(zott/lt)sága. Az alapító saját, egy tömbből faragott életét szegezi szembe a lepkék, ködök és idegi vibrációk konglomerátumával; állítja önmagát, vagyis a kevés elemből erős kötéssel létrehozható minimum-embert. Nagy zavarodott csöndekbe dobbanhat bele az alapító megkapóan egyszerű ítélete, lehet végzéssé a túlfinomult, önmagát felszorzó lelkiségeskedésekről, vagy az érdekek misztikus áramlásáról pénzben hazudó józanokról. Butasága megvédi a dekadenciától, attól, hogy élvezze és értse a kultúra raffinált önpusztítását; butasága egészség és ártatlanság. Ezért kiváló adófizető, hősi halott, életmentő, első hozzászóló stb.

Az alapító létével és lényében őrzi a legegyszerűbb, tehát legerősebb emberi sajátosságokat. Elemi részecske, akit ha nem boldogít, nem képez, nem szabadít fel a társadalom, akkor csodálatos tisztaságban marad meg a már említett minimum-embernek. Azért nevezem őt alapítónak, mert minden jobbtási szándék rá irányul: ha saját késztetései, belső nyugtalansága rendezendőnek mutatja számára a világot, s ezt szellemi módon kísérel meg, akkor az értelmiségre szabott normarendszerrel mérik, ha gyakorlati szándékkal lép a megoldandó, elintézendő ügyek láncolatossá rendjébe, akkor polgárnak tartják azokat, akiknek az alapítóktól elhasonult "külön" világa gondoskodik a magafajtaról. Véleményem szerint (s ez mondandóm központi tétele) sem az értelmiségi, sem a polgár nem határozható meg saját magával, sem önszemléletük egybevetésével, sem kölcsönös találgatásaikkal. Mibenlétükre csak akkor derül fény, ha feltételezzük az értelmiségi és a polgár egy töről fakadottságát. Vagyis nemcsak jövőbeli együttműködésükben bízunk, ennek elkerülhetetlenségét magyarázzuk, hanem társítjuk ehhez a "közös és" teóriáját is. Azért látszik külön lényegűnek kettejük mentalitása és észjárása, mert másképp, és reprezentánssal részéről gondosan számontartott másminőséggel akarják túltenni magukat a világgal való természetes viszony megszűnésén.

Az értelmiségi érteni akar; a paradicsomi önfeledtség isteni rendjét, az ember-kert alapítóinak nem-tudását elvesztívén az értelem oly mértékű és mélységű kiművelésére vállalkozik, amelyben feloldódik és élővé válik a spekulatív kiindulás, a ráció szögletes szigora belátássá szublimálódik, és a modern bonyolultság átadja helyét (no, nem a posztmodern zsibbadásnak, miként a fagyhalált is kellemes meleg érzés előzi meg) a humánus szerkezetességnek. Az értelmiségi joggal tart attól, hogy érzékenysége képtelen mértékben szaporítja az értésre váró dolgokat, s a kötelességtudó ész rendre ott ragad valamelyik távoli tartományban, hogy konszolidálja a viszonyokat. Fel kell adni a Birodalmi Elvet, mert a modern bonyolultság és az értelmes ész nem tud kiegyezni, pontosabban a modern bonyolultság csak az irányító szerepre törő rációval folytatott vitáiban érezheti magát létezőnek, s a ráció csak a bármelyik pillanatban összeomlani hitt álmovilággal szemben állíthatja "küldettségét". A humánus szerkezetesség a nem-törvény-erejű összefüggésekre alapoz, mert ezeknek a törvénytől régebbi és messzebbre mutató meghatározói vannak. A törvény elévül, a dolgok közti kapcsolat viszont megmarad, amely addig sem a törvényről szólt, és egyáltalán nem szólt semmiről, semmi olyanról, ami a létezésén és a létezésen túl elkülöníthető témaként megvitatható lenne. A humánus szerkezetesség sem helyettesítheti azt, ami van, de értelem-

egységben nyilatkozik meg a létezővel, vagyis nem szigeteli el magát maga alkot-
ta törvényekkel. Az értelmiségi csak a kifejlő rend tanúja lehet.

Míg az értelmiségi érteni akar, addig a polgár boldogulni. Az értés sem
gyarapodáshoz, sem boldogsághoz nem vezet, a ciklikusan önmagához visszatérő
szemlélődés olyan tájékozottságot ígér csak, amely speciális, tehát korlátozottan
alkalmazható, legfeljebb eseti örömet okoz, ha mint közölhető tudást fogadom el,
s hajlandó vagyok a szemlélődésből szemléletet tanulni. A tanulás pedig fárasztó
és sosincs vége. A végtelen tanulás nem vezet végtelen tudáshoz, tehát mindegy,
hogy mikor szakad meg a folyamat, ez a végtelenhez képest bármikor megtörtén-
het, ezért nincs valódi különbség az ostobaság és az ezen megbotránkozó széles
látókörűség között. Tulajdonképpen csak az ostobaság öntudatlan, önelégült és
önkritikus fokozatairól lehet szó. Az értelmiségi felismert kicsinységétől úzve
olyan képzeletbeli utazásra indul, amelyre senki nem ösztönözte. Miért kellene fá-
rasztó és olvashatatlan leveleit rendre áttanulmányoznunk? Persze a polgárt nem
az teszi polgárrá, hogy nem érti az értelmiségit, és óvatosan kezelendő haszonta-
lansággal gyanúsítja (kivéve, ha gyermekei házitanítója), hanem a boldogulás ren-
dítéhetetlen hite és motoros gyakorlata. Élettere belátható, hatóköre terjeszkedő.
A polgár épít, elintézi, felhalmoz. Ugyanazt gondolja magáról, mint az értelmiségi,
hogy egyszerre szolgálja saját személyét és a közjót. A boldogulás és a közjó kö-
zött a gyarapodás közvetít. A növekmény a köznapokba beleszólló módon és köz-
vetlenül van, sőt, ez a növekedés az emberi világ egyetlen perspektívája, öngazo-
lása és reménysége. A polgár nem a sokat akarja, hanem a többet. A kis-polgár
is polgár, mert a sok híján még vágyhat a többre, tehát (nagyon is érthető módon)
boldogulni szeretne. Az értelmiségit és a polgárt céhekbe tömörítő társadalmi
munkamegosztás véglegesnek tűnik: a polgár nem ér rá eltűnődni a látható tár-
gyak és még ellenőrizhető viszonyok mögötti vagy fölötti szférán, az értelmiségi
pedig nem ér rá boldogulni, csak saját működésének feltételeit hajlandó megszer-
vezni, s ha mohóvá is válik, ezt mindig szellemi ösztönzőkre vezeti vissza. (Pl. a
polgár mint éppen érvényes "szerep").

Nos, visszatérve az értelmiségi és a polgár "közös őisére", ez kétségtelenül
a már vázlatosan elemzett-jellemzett alapító, aki természetes létmódjában meg-
zavarodva, önmagán és önmagában megrendülve vagy értelmiségiként vagy pol-
gárként igyekszik visszaszerezni az elveszített harmonikus kapcsolatát a világgal,
és ettől kezdve egy egészen messzire lévő és bizonytalan nyugvópont keresője-
ként egyre feljebb tolja magát a kultúra nevű kísérletsorozatban, amelyet (csak
ilyen szempontból) mellékesen megalkot. Azért nem hozható közös nevezőre az
értelmiségi és a polgár, mert egy "ősállapot" reflektált megszűnésének egymást
(az eltérő választással vagy elfogadással) eleve opponáló alakulatai. Mindkét fél
igen jól tudja, hogy sem ösztönzést, sem megoldást nem várhat a másiktól, egye-
dül saját gyökereihez viszonyulva tudhat meg többet jelenbeli teendőiről. Elvben
ugyanazt az alapítót kell hogy faggassa az értelmiségi és a polgár is, az ő egykor
volt erejéből, naivitásából, vadembérségéből szeretne megvalósulni, de eközben
a kultúrára is megtanítva buta előbbvalóját. A természetességhez történő (akár
értelmiségi, akár polgári) visszatérés most már a kultúrán át, azzal együtt vége-
zendő el, tehát mindenkit és mindent számításba véve, az idő teljes terhével ra-

kottan. Volna is esély mindezeket szem előtt tudva felvázolni egy lehetséges együttműködést a résztvevők között, ám mind a polgárság, mind az értelmiség inkább mint megerősítendő, eszméltre hozandó csoport létezik, nem reménybeli résztvevője a kooperációnak, a kultúra pedig erőtlén és tétova. Jó megoldásnak tűnik az alkotás szükségességének programos meghirdetése; az értelmiségi és polgári önmegvalósítás bátorítása, a kultúra ösztönzött továbbírása, az új cselekvések türelmes támogatása. Értelmiségi, polgár és kultúra a művészetben közös, vagyis a mű-csinálásban, ha minden rendben mű-ködik. A mű — jelentés — jelentőség gyakran tótágast áll: a jelentőséget áhítva jelentéseket várunk a megrendelt műtől. A helyzet ettől fogva abszurd, ami a drámain való átbillenés első fokozata. Jó volna tehát, ha a helyzet egyszerűen csak drámai lenne. Amolyan XX. századi.